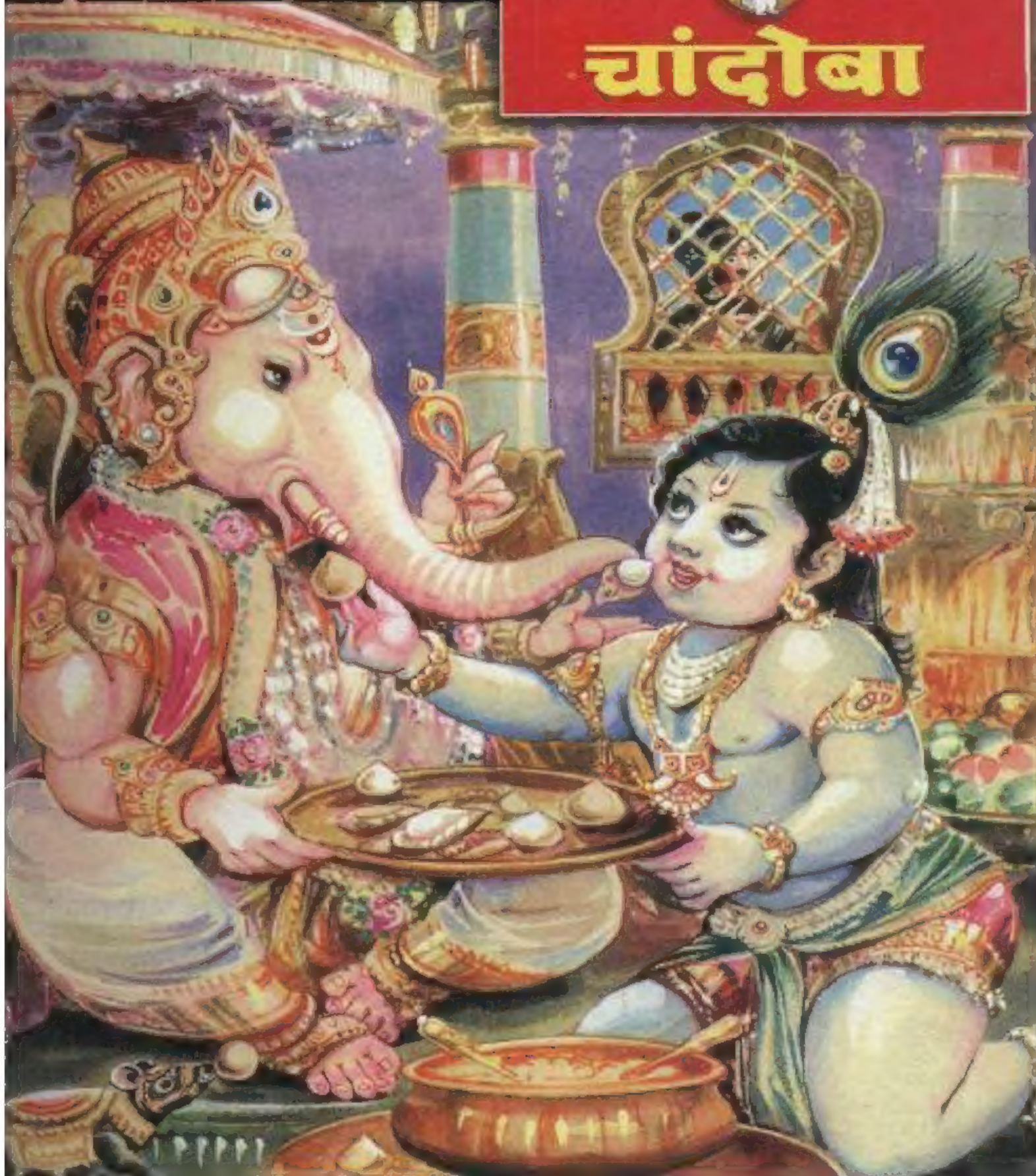

चांदोबा

भारतांतली अप्रसिद्ध स्थळे

नागाजुनकोडा

ज्या जागी इतिहास आणि धर्तमान
एकमेकांचे शेजारी आहेत आणि तुमचे
लक्ष वेधून घेण्याची चढाओढ करीत
आहेत, अशा स्थळांना मेट ब्रायला
मुद्दाला आवडेल की? तर माग सरळ
आद्यप्रदेशांतल्या नागार्जुनकोटाला जा.
तिथी प्राचीन बौद्धांपुढे आणि विद्या-
पीठाजवळच जगातले सर्वात मोठे
धरण आहे.

असलेले नागार्जुनकौंडा ईश्याकू वंशा च्या काळांत
धरभराटीस आले.

बौद्ध संस्कृतीचे इथले अवशेष इ. पू. तिसऱ्या शतकापूर्वीचे आहेत. मात्र चौथ्या शतकानंतर ईश्वरकृ. वंशाला उतःती कळा लागली आणि नागार्जुनकॉंडाचा 'नाम सून' झाला.

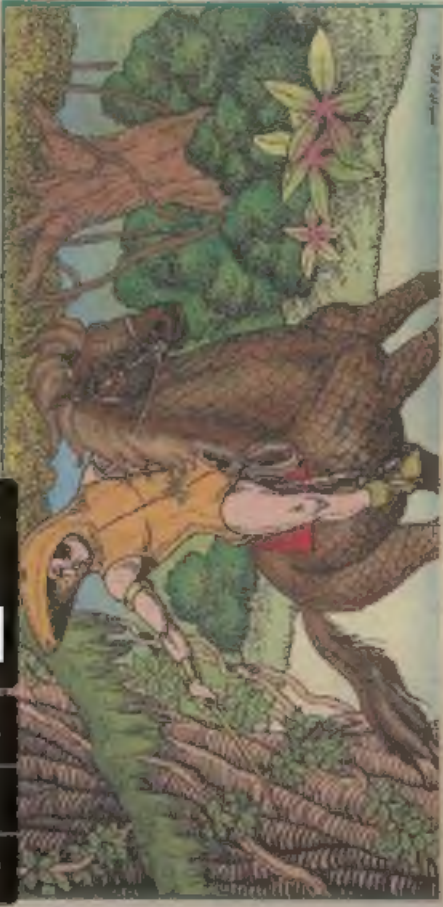
इथें दिसणारा स्मारक ईशवाकू वंशाच्या
अन्वर्थाच्या काळांत बांधली गेली होंगी. पुण
त्यांचा जोध माव १९२६ साली लागला.
फिरमिडच्या धर्तीवर बांधलेल्या एका

बौद्धमठाचे अवशेष तुम्हांना इथे दिसनात. या पांच मजल्यांच्या मठात पर्यंत १५०० खोल्या होत्या. त्यांत पाण्याची व खेळत्या नैसर्गिक हवेची सोय केलेली होती. एक प्रसिद्ध बौद्ध विद्यापीठ इथेच यमनेलं होतं.

इयं कृष्णा नदीवर नागार्जुननगर धरण बांधलेलं आहे. भारतातल्या पहिल्या काही प्रमुख योजनांपैकी ही धरणाची योजना होती. १९४४ मीटर्स उंची असलेलं हे धरण जगांतल्या सर्वांत उंच बांधकामांपैकी एक आहे.

तिथि कैसे जाल?

नागार्जुनकोटा हे हैदराबादहून १५० किमी अंतरावा आहे आणि तिथपर्यंत हैदराबाद, चिजमसाडा व गंदा स्थल बरोबर आहेत.

માયા અરોવર

10

(सर्पनाख व सर्पस्वर नवाचे दोन भाऊ जल-अशवाचा स्वार् होऊन बौतांच्या बरतील आले. तिथे सर्पनाखने कृपापाजितच्या गळ्यांत दोरी घासून त्याला बांधून ठेवले. नवाना, सर्पस्वरवर लुटून घडता आणि त्याला घेऊन गेला. हे संप्रजनाच जयगर्जल व मिहसाधक बरतीच्या दिशेने बोट सगलें, तोंकां वाटेन त्यांनी पाहिले की सर्पनाख जलाशयावर स्वार् होऊन वेगाने जात आहे!-याचधनंतर

सर्पसिंह एका वृक्षाजवळ आला आणि धांवला. नंतर तो 'सर्पसिंह'च्या नावाने मोठमोठ्याने हाका मारू लागला. पण कुणीच त्याच्या हाकेला प्रतिसाद दिला नाही. त्यामुळे सर्पसिंह हताश झाला. परंतु तो आपल्या असहाय्यतेवर काय ठेवू शकता नाही. त्याचा राग अनावर झाला आणि आवेशात येऊन त्याने प्यानांतून तसवार बाहेर काढली व जवळच असलेल्या वृक्षाच्या बुंध्यात भोसवली. नंतर तो म्हणाला, "मी प्रतिज्ञा करतो की माझा भाऊ जर जिवंत मिळाला नाही, तर

ब्रह्मपामध्ये तपूच दामलेल्या जयशीलने हे सर्व ऐकले. खूप हीऊन तो सिद्धसाधनाला म्हणाला, "साधका, तू त्या संपन्नवाची प्रतिष्ठा ऐकवीस ना? त्याने जंगलांतल्या वृक्षांना साक्षी ठेवून ही कठोर प्रतिष्ठा घेतली आहे."

“जयशील, आपला प्रिय भाऊ जेपला

हात्यामुळे तो अतिशय दुःखी झाला आहे, त्यामुळे त्याची मानसिक अवस्था ठीक नाही. पण आख्याला त्याला निवंत पकडता येईल का?"

क्षणभर विचार करीत जयशील म्हणाला, "साधका, तुझे रूप, तुझी बोलण्याची पद्धत सामान्य माणसापेक्षा वेगळी आहे. त्यामुळे तू एकटाच त्याला निवंत पकडू शकशील, काहीही असो. तू त्याच्याजवळ जा आणि त्याच्याजवळून त्याची तलवार हिरावून घेण्याचा प्रयत्न कर. त्याच्याकडून आम्हाला हे समजून घेतले पाहिजे की मायासुरायाला जाणपासाठी आम्हाला कसे व कुठून जावे लागेल. ते काम मी स्वतः सांभाळीन."

सिद्धसाधक त्यानंतर सर्पनखाला भेटायला गेला. तो गेल्यावर जयशील बीनांच्या सेनाध्यक्षाला भेटून म्हणाला, "सेनाध्यक्ष, त्या

डिसेंबर २००२

12

चांदोबा

विचित्र रूप असलेल्या व्यक्तीचे शक्ती-सामर्थ्य किती आहे याची काही आम्हाला कल्पना नाही. परंतु जरा पडली तर तुम्हाला सिद्धसाधकाला मदत करावी लागेल. तुम्हाला मोठ्या वृक्षाच्या मागे लपून गहून त्याच्यावर दौडोख करता येईल का?"

"आपली आज्ञा मी कधीतली अंजेली आहे का?" असे म्हणून सेनाध्यक्ष आपल्या बादनाने सवार होऊन निघून गेला. सिद्धसाधकाने आपला शूळ उंच धरीत सप्रेमकाजपळ जाऊन मोठ्याने म्हटले. "माझ्या वृक्षाला कोजी ही तलवार भोसकून देवती आहे? मी या वृक्षाची पूजा करतो ते माहित नाही? कुणी माझ्या वृक्षाला जखम केली? या वृक्षाचे काण्णे ऐकून मला त्याच्या वेदना पाहवत नाहीत". तो रंगाने किंचाळून म्हणाला.

ते ऐकताच सर्पनखाने वृक्षांत भोसकून ठेवलेली तलवार ओढून बाहेर काढली व ती साधकाला माणसासाठी त्याच्याकडे त्याच्यावर चार करण्यासाठी तयार ठेवली. त्याच्याकडे रंगाने पहात साधक म्हणाला, "अरे, तुला पाहिले तर तू मायासुरावरचा सेवक आहेस असे वाटते. माझा अंदाज बरोबर आहे ना?" साधकाचे बोलणे ऐकून सर्पनखाला भीती वाटली. त्याला वाटले की हा कोणी मांत्रिक तर नाही? नाडीत त्याला कसे कळले की आपण माया रातोबरे सेवक आहोत?

सिद्धसाधकाला कळून चुकले की आपला चार बरोबर त्याच्या यर्मी लागलेला आहे व आपण यशस्वी होत आहोत. मनातल्या मनात खूप होत तो गंभीर स्वरांत म्हणाला, "सुरावरचा सेवक असुनही तुला इतका गर्व? माझे बोलणे ऐकूनही

इतक्या थारामाटांत घोड्यावर बसला आहेस, प्रथम खाली उतर".

सर्पनख त्वरित जलाशयावरून खाली उतरला. साधक त्याच्या समोर जात म्हणाला, "ज्या तलवारीने माझ्या वृक्षाला जखमी केलेस, ती तलवार तू माझ्या ताब्यांत दे".

सर्पनखाला जरा शंका आली व तो म्हणाला, "तुम्हाला माझ्या मातकाचे नांव कसे काय माहित आहे? वृक्षाचे काण्णे समजण्याइतके तुम्ही मोठे मांत्रिक आहात काय?"

सिद्धसाधक मोठ्याने हसत म्हणाला, "अरे सर्पनखा, मी तुझ्या मित्रांना, गंधर्वांना सुद्धा ओळखतो. ह्या तलवारीमुळे तुझे नुकसान होणार आहे. त्यामुळे ती तलवार मुकाट्याने माझ्याकडे देऊन ठेव. त्यांतच तुझे हित आहे".

सर्पनख डांत ओठ चावत म्हणाला, "हा, आता माझ्या लक्षांत आले की तू कोण आहेस?

नरवानराच्या मातकाचे म्हणजे कृपागंजितने तुला व तुझ्या मित्रांना जंगलात पाडिले होते. तू, कापलिकच ना?" तलवार हातात घेत सर्पनख म्हणाला.

सिद्धसाधकाने शूळ जमिनीत घुसवून म्हटले, "तुला कदाचित् वाटता असेल की मी एक साधारण कायालिक म्हणून, पण नाही, मी एक महान् सिद्धसाधक सुद्धा आहे."

"मला तुझ्या काळ्या कृत्यांचा अंदाज आहे, मला पकडून कुठल्यातरी देवतेच्या रायावर माझा बली चढवायचा तुझा प्रयत्न आहे, ते मला माहित आहे." असे म्हणून तो साधकावर तुटून पडला.

पण क्षणांतच वस्तीच्या सेनाध्यक्षाच्या जंगली बकऱ्याने सर्पनखवर हला केला. त्यामुळे सर्पनख तोंडघशी उताणा पडला व त्याच्या हातांतली तलवार दूरवर पडली.

चांदोबा

13

डिसेंबर २००२

सिद्धताधकाने लगेच त्याच्या तलवारीवर आपला पाय ठेवला. तितक्यांत जयशीलही तिथे घेऊन पोहोचला. ज्ञाणा पळोल्या सर्पनखाला उठवत तो म्हणाला, "ओ सर्पनख, तुझं नांव तर विचित्र आहेच, पण तुझं रूप सुडा विचित्र आहे. अग्न्याला हे माहित आहे की सांपाला दांत असतात, पण हे माहित नाही की सांपाला नखही असतात". असे म्हणून त्याने सिद्धताधकाकडून तलवार घेऊन त्याला दिल्यासारखे नाटक करीत म्हटले. "खडग-युद्ध करायची आताही तुम्ही इतकी इच्छा असेल तर ही घे".

त्यावर सर्पनख त्वेकाने म्हणाला, "जे झाले ते काय खटग-युद्ध होतं? ते तर महसुद्धापेक्षा शीन आहे."

दुसऱ्याच क्षणीं सर्पनखाने जमिनीवर पाय दाबून घाले, व सर्व शक्ती एकबटून साधकानवर हल्ला केला. तेंवढ्यांत सिद्धसाधकाने त्याच्या

कमरोला पकडले, त्याला उंच धरून जोरात फेकून दिले. त्याने खाली पडण्याआधीच त्याला पकडायच्या साधकाचा विचार होता. पण त्याच्या मज्जा व एक हात साधकाच्या हातातच राहिला. हबैत फिरकत साधक त्याला म्हणाला, "ज, हे माझ्या हातात आलं, किती चांगलं झालं. हा महाकालचा बळी देण्याचा पणू आहे यांत शंकाच नाही". असे म्हणून त्याने त्याला जमिनीवर आणवले.

सर्पनख थरथर कांपू लागला. जमिनीवर बसून तो हताशपण म्हणाला, "महाराज, मला मारून नका. मी आणि माझा भाऊ मकरकेसला शोधत शोधत या प्रांतात आलो, माझा भाऊ, सर्पनखला एक नरवानर घेऊन गेला. मी त्याला शोधून काढीन आणि आम्ही दोघेही परत जाऊ".

"वर झालं, तुझं डोकं ठिकाणावर आलं!" असे म्हणून जयशील साधकाकडे वळून म्हणाला, "साधक, याचा बळी चढवायला अजून अवकाश आहे. तेव्हा आला कसलीही गढबद कलं नकोस". नंतर पुन्हा सर्पनखाने वळत येत म्हणाला, "गुड्या भावाला शोधून काढण्यासाठी आम्ही तुला मदत करतो. परंतु त्याआधी तू आम्हाला एक वचन दित फाटिजेस, तू आम्हाला माया सरोवराच्या संस्थेसराजवळ घेऊन जा".

ते ऐकताच सर्पनखाचा चेहरा हिल्लिल्लिका झाला. धावरल्यामुळे त्याचा आवाज कांपू लागला. तो म्हणाला, "ज्या सरोवराला ते राहतात, त्या सरोवराचा पत्ता सांगितला तर माझ्या डोक्याचे तुफने तुफने होतील. हा शाप आहे."

"बरं ठीक आहे. तो शाप मी स्वतःच अंमलात आणतो" असे म्हणून जयशीलने आपली तलवार वर उचलली इतक्यांत पुणीतरी

ओरडलेले ऐकू आले. म्हणून सर्वांनी त्या दिशेने पाहिले.

कृपाणजित जलाशयवर स्वार होऊन तलव्या फिरवत किंचाळत येत होता, "जयशील कुठे आहे? त्याचा साथीदार कापालिक कुठे आहे? मला त्याचा खून करायचा आहे, त्याचे तुकडे तुकडे करायचे आहेत". झाडांच्या मधून त्याचा घोडा वेगाने धावत होता.

कृपाणजितला पाहताच सिद्धसाधकाच्या डोक्यांत आग उतरली. त्याने तांबडावाक होत तो दोगऱ्या आवाजांत म्हणाला, "चा! कधीपासून वाट पाहत होतो, इतक्या मोठ्या प्रतिक्रियेनंतर आता आपणही माझ्या हातात येत आहे. आज माझ्या शूळाचा हा शिकारी होणार".

सर्पनखाने चटकन त्याचा दात पकडला व म्हटले, "महाराज, धांदा. माझं ऐका. ह्या दुष्टाच्या नरवानरानेच माझ्या भावाला उचलून नेले. प्रथम माझा भाऊ कुठे आहे, तो नरवानर कुठे घेऊन गेला आहे हे समजून घेतल्यावर मग त्याचा बघ करू या".

जयशीलने तलवार सर्पनखाच्या हातास दिली आणि सांगितले, "हे बघ, तो कृपाणजित खडग-युद्धात चांगला प्रवीण आहे, जरा जागरूक रहा".

नंतर तो साधकाला घेऊन वृक्षांच्या मागे तपून बसला. तेवढ्यांत जलाशयावर दौड करीत कृपाणजित तिथे आला. सर्पनखाला पाहून तो धांवला आणि म्हणाला, "तू कोण आहेस? गढबौडा वस्तीत मला गळभास लावलेला तूच तर नाहीस?" "हां, मी तोच आहे. तू ज्या जलाशयावर आलेला आहेस, तो माझ्या भावाचा आहे. माझा भाऊ कुठे आहे? काय केलस तू माझ्या भावाला?" असे म्हणत तो कृपाणजितच्या

दिशेने पुढे गेला.

कृपाणजितने आपले दोन्ही हात उंच केले आणि म्हटले, "तू तिथे आहेस, तिथेच थांब. नरवानर जलाशयावर बसलेल्या तुझ्या भावावर अचानक तुटून पडला. आणि कुठे तरी घेऊन गेला. ह्या घोड्याला मी यस्तीच्या एका झाडाजवळ पकडले".

"मी विचारलेल्या प्रश्नाला सरळ सरळ उत्तर दे. माझा भाऊ कुठे आहे?" असे म्हणून त्याने घोड्याला कृपाणजितजवळ दौडावले.

भरधाव येणाऱ्या घोड्याला पाहून कृपाणजित गर्भशक्ति सत्ता. त्याने आपल्या धाड्याला उबटे फिरवले व विरुद्ध दिशेने त्याला पळवायला लागला. जाता जाता तो म्हणाला, "माझ्या कडूर शत्रूला, जयशीलला मारल्यानंतरच मी मरण पत्करीन. त्यामुळे आता तुझ्याशी लढाई करण्याचा माझा उद्देश नाही". असे म्हणून

घोड्याला घेऊन तो भयंकर निघाला.

सर्पनिखाने त्याला तेवढ्यावरच सोडले नाही. तो त्याचा पाठलाग करू लागला. हे सर्व पहात व ऐकत असलेला जयशील वृक्षांच्या मागे लपून बसलेल्या जागेवरून पुढे येत म्हणाला, "साधका, फळून जाणारा हा आमचा सर्वान कट्टर दुश्मन आहे आणि दुसऱ्याला आपण मित्र म्हणून भासवले तर माया सतेवराजवळ पोहोचणे काही कठीण नाही."

सिद्धसाधक म्हणाला, "तुझा विचार योग्य आहे. पण आता जर आपण उशीर केला तर हे दोघेही आपल्या दृष्टीआव्ह होतील, तर आता पुढे काय करायचं पटकन, सांग."

बीना वस्तीचा सेनाध्यक्ष वर उभे राहून हे सर्व आश्चर्याने पाहत होता. जयशीलने त्याला जवळ बोलावून विचारले, "सेनाध्यक्ष, ते फळून जात आहेत ना, त्यांना पकडायचे आहे. या

डिसेंबर २००९

प्रदेशाच्या आजूबाजूला तुम्या जातीचे लोक विखुरलेले आहेत. त्यांना सावध कर, त्या दोघांना पकडायचे आहे म्हणून सांग पण त्यांना जिवंत पकडणे शक्य आहे का?"

"मातक, हे काही एक मोठे काम नाही. मी माझ्या लोकांना आदेश देत जाईन." असे म्हणून सेनाध्यक्ष घोड्यावर वस्तीच्या दिशेने जाऊ लागला.

"सिद्धसाधक, इथून पुढे जी एक छोटी टेकडी दिसते ना, तिथे तू जा आणि तिथून बीना जातीचे लोक काय काय करतात ते पहा." असे म्हणून जयशील टेकडीच्या दिशेने जाऊ लागला. सिद्धसाधक जयशीलच्या मागेमागे चालू लागला. सर्पनिख कृपाणजिताचा पाठलाग करत होता.

पण अरण्यांतल्या घनदाट वृक्षांतून व झाडींतून त्याचा पाठलाग करणे अवघड जात होते, त्यामुळे त्याला पकडणे आता अशक्य आहे असे त्याला वाटले. तो जोरजोराने किंवाळू लागला, "अरे कृपाणजित, उरा थांब, उरा थांब, आपल्या दोघांनाही माहित नाही की माझा भाऊ जिवंत आहे की नाही! तू त्याचा जताश्व मला परत दे आणि निघून जा".

"पण अश्व घेतल्यानंतर तू मला मरणार नाहीस याची खात्री मी कशी बळगं? याचा अर्थ जसा नाही की मी तुझ्याशी युद्ध करायला धावलो. युद्धांत कोण जिंकेल ते त्या एकेट्या देवालाच माहित! पण मला प्रथम त्या जयशीलवर वचन द्यायचा आहे, त्याच्यानंतर मी तुझी खबर घेईन". असे म्हणत घोड्याला आणखीनच पटकन कृपाणजित एका नदीच्या किनाऱ्यावर पोहोचला.

सर्पनिखाने आपल्या घोड्याला जोगची टांच

चांबोला

दिती आणि भरथांब पळणारा घोडा बघता बघता नदीकिनार्यावर आला. तटावर धावणाऱ्या कृपाणजिताचा पाठलाग तो करू लागला.

तोपर्यंत वंका पिटून सावध केलेले बीना जातीचे विध्येक लोक सर्पनिख व कृपाणजिताला पकडण्यासाठी हातांत भाले घेऊन धावू लागले. कृपाणजितने ते समोरून येणार दिसीतले लोक पाहिले, आता त्याला पुढेही जाता येत नव्हते कारण भाले घेऊन आदिवासी येत होते व मागे सर्पनिख येत होता. तो आपल्या हरलेल्या भावाचा मूढ घेण्यासाठी टपून बसला होता.

अशा अवस्थेत कृपाणजिताला आपल्या घोड्यासह नदीत उडी मारण्यावाचून दुसरा उपाय नव्हता. नदीत घोड्यासह उडी मारण्यासाठी तो नदीच्या काठावर आला आणि नदीत दोन मोठ्या मगरी पोहत असल्याचे अचानकपणे त्याला दिसले.

ते पाहून तर तो अगदी गर्भगळित झाला. म्हणताना ना, "इकडे आड निकडे बिहीर" तरी त्याच्या मनाची विद्या अवस्था झाली. कुठेही गेले तरी संकट आं बासून त्याच्यापुढे उभे होते. त्याने विचार केला, "छातीत आदिवासी लोकांचे टोचणारे भाले बरे, की पाण्यात पोहणाऱ्या मगरींच्या जबड्यांत जाणे बरे? छे, दोन्हीमुळे माझा प्राण जाईलच. काहीही झाले तरी मरण अटळ आहे." दुसरा मार्गच नाही म्हल्यावर त्याने मनाशी निश्चय केला की योनांच्या भाल्यांपासून किंवा सर्पनिखाच्या हातून मरण येण्यापेक्षा मगरींच्या जबड्यांतले मरण मी पत्करीन, नंतर त्याने स्वतःच्या मनाला सांगले, धैर्य देत म्हटले की "आपण आता जताश्ववर बसलेलो आहोत. आणि हा अश्व पाण्यातलाच असल्याने आपले प्राण वाचवण्यासाठी खूप प्रयत्न करेल व स्वतःचे प्राण वाचवताना तो

चांबोला

डिसेंबर २००९

माझेही प्राण बांचवेलं": अशा विचार करून त्याने नदीत उडी मारली.

त्याच्या मागोमाग येत असलेल्या सर्पनखने हे दृश्य पाहिले व म्हणाला, "अरे, हा तर मूर्खच आहे. पण मला आता बसून चालणार नाही, चाला मगरीने लाहून तर खाऊ दे, पण त्याच्या जखळ असलेल्या जलाशयाला मत्ता कासेही करून बांचवले पाहिजे. माझा भाऊ जिवंत असेल तर मायासरोवरपर्यंत पोहोचण्यासाठी हा अव्यवच एकमात्र आधार आहे". असे म्हणत त्यानेही अस्वास्थित नदीत उडी मारली.

नदीच्या प्रवाहाबरोबर जाणाऱ्या अशावर रवार असलेल्या कृपाणजितचा दोन्ही मगरींनी पाठलाग सुरू केला. सर्पनख तलवार घेऊन त्यांना मारण्यासाठी त्यांच्या मागोमाग गेला. कांठावर असलेल्या बीना वस्तीतल्या लोकांनी जवळ असलेले दगड उचलून कृपाणजितला मारण्याला सुरुवात केली. सर्पनखने मोठ्या आवाजात त्यांना सांगितले, "मी तुम्हां सर्वांचा दोस्त आहे. मी त्या दुष्टला जिवंत पकडण्यासाठी जात आहे. त्याला दगड मारू नका". हे सांगत असतानाच त्याने पाहिले की एक मगर आपला जखडा बासून

कृपाणाजीतचा वाय पकडायला येत आहे. त्याने लगेच आपल्या तलवारीने त्याच्या पाठीवर जोराने वार केला.

हा वारामुळे मगरीला मोठी जखम झाली, ती पाण्यात तडफडू लागली. दुसरी मगर धाण्याच्या खांबून जखडा उघडा करून कृपाणजितच्या दिशेने जाऊ लागली. ते पाहून जलाशय वावरला. कृपाणजितने लगाम ओढून त्याला थांबवण्याचा प्रयत्न केला पण तो न थांबता अग्निपाने पोहत नदीच्या दुसऱ्या किनाऱ्याच्या दिशेने आला. प्राण घेणाल एक मृत्युवृक्षा किनाऱ्यावर होता, त्या दिशेने तो भरधाव निघाला.

या मृत्युवृक्षाच्या थोड्या अंतरावर उभ्या असलेल्या बीना आदिवासींनी मोठमोठवाने ओरडून सांगितले, "अरे शक्तीमान, आपल्या घोड्याला घेऊन परत जा. नदीतार हा वृक्ष तुला खाऊन टाकेल." त्यांनी कृपाणजितला सावधानतेचा इशारा दिला.

पण घोड्याला थांबवणे आता त्याच्या कांबूत नव्हते. मृत्युवृक्षाच्या एका फांदीने कृपाणजितला आयकून धरले व तो त्याला उंच उंच खेचू लागला. (अपूर्ण)

भानुमंताची कहाणी

निरवचाचा पत्ता विक्रमार्क पुन्हा शांडोजपळ गेला. त्याने सांडावरून शब्द छाती उतरवते आणि खांध्यावर घेतले. तो स्मशानाच्या दिशेने जाऊ लागला. तेव्हा प्रेतांत लपलेला वेताळ त्याला म्हणाला, "तुझा हा पाहिला की वाटतं तुला आपल्या विजयवदने गार विरवास आहे. म्हणूनच संकटाशी सामना करताना तू धावत गव्हीस. स्मशानात हिंदू स्वायदे आहेत. पुतलेने आहेत, पण तुला त्याची पर्वा विरसत नाही. फलतः द वेडेला आपला निर्यास छरा टाकतोच असं नाही हो पार पृथ्वीची एक गोष्ट आहे. एक अस्वर्गात राहणाऱ्या बन्ध जातीचा तरण होतो. मुद्दामासारखाच त्याला खूप आत्म-

विवास होता. त्याने महाराजांशी टक्कर दिवी आणि विजयदेवींल मिळवला. पण त्याने जाणूनबुजून आपल्या हातून यश घातवले. त्याची गोष्ट मी तुला सांगतो. म्हणजे तुझा शकबाही दूर होईल." आणि वेताळाने गोष्ट सांगायला सुरुवात केली.

विध्यारण्यांत सहानलहान राज्ये होती. त्यांत शोणपूर होते. तिथला राजा आजारी पडून वारला. भानुमंत हा त्याचा एकुलता एक मुलगा होता. जरी तो वयाने लहान होता, तरी तो अत्यंत बुद्धिमान होता. राजनीतिचे हांगणेच त्याला परिचित होते. थोड्याच काळांत त्याला आपल्या देशाविषयी व राज्यशासनासंबंधी सारी माहिती समजली. ज्येष्ठ मंडळींचा सहाय घेऊन तो दुशारीने राज्य करू लागला.

एकदा एक कर्मचारी भानुमंताला म्हणला,

डिसेंबर २००२

"आपल्या राज्याच्या पूर्वे व उत्तर सीमेवर अरण्य आहे. मी तिकडचा राहणाऱा आहे. आपल्या पिताश्रींनी मला नोकरीवर ठेवले होते. पूर्व दिशेला असलेले अरण्य उतरेपेक्षा जारल सुंदर आणि मनमोहक आहे. निसर्गाने तिथे तोंदयांची मुक्ताहरनाने उघडण केली आहे. तिथे जितकी जनावरे प्राणी दिसतात, तशी व जितकी इतर दिसत नाहीत."

भानुमंताला हिकारीची आवड होती. त्यामुळे हे धर्मान ऐकून त्याला त्या अरण्यांत जायची तीव्र इच्छा झाली. त्याने राज्यकारभार मज्यावर सोंपवला आणि काहीजणांना बरोबर घेऊन तो अरण्याकडे निघाला. तिथे पौंचक्यानंतर त्याला बरेच आदिवासी नागरीक भेटले. त्यांच्याशी परिचय करून देताना त्याच्या एका मदतनीसाने, केबलने सांगितले, "हे लक्ष्मण जतीचे लोक आहेत. इतर आदिवासीपक्षां हे जारत शिक्षित आहेत. असं सांगतात की जेव्हा प्रभु रामचंद्र सीतेच्या शोधास निघाले, तेव्हा वाटेत असलेल्या इधल्या मंडळींनी त्यांची भेटने रोवा केली होती. श्रीराम प्रसन्न झाले आणि त्यांनी सांगितले, "तुम्ही लक्ष्मणासारखे शूरवीर, धैर्यशाली व कर्तव्यपरायण बनल. तेव्हांपसून या जतीचं नांव लक्ष्मण पडलं. त्यांचा आणखी एक विशेष गुण आहे. या अरण्यांत अनेक हिंस जनावरे असतात. तेव्हा या जतींतले प्लत फुलवच नव्हे, तर शिंयादेखील तीर चालण्यांना दुशल असतात."

भानुमंताने केबलचे बोलणे लक्षपूर्वक ऐकले.

थोड्याच वेळानंतर त्याने एका रानटी बर शिंयावर तीर मारला, पण बारासिंगाला तो तीर लागला नाही व तो जोंरांत पळू लागला. तितक्यांत आणखी एक तीर घेऊन त्याच्या शरीरात धुसला. बारासिंगा विव्ळत जमिनीवर कोसळला.

आपल्या डोळ्यांसमोर धडलेली ही घटना बघून भानुमंत आश्चर्याने धक्का झाला. तो थोडकवार स्थिर होऊन थांबला. तितक्यांत एका घोड्यावज्जल एक लक्ष्मणजतीची तरुण मुलगी त्या बाराशिंग्याजवळ आली.

तिला पाहून भानुमंत पंचमुख झाला. तिचा बेष जरी आदिवासी पद्धतीचा होता, तरी तिचे सौंदर्य मात्र अनुपम होते.

ती जेव्हां खाली उतरली, तेव्हां तिने भानुमंताला पाहिले. प्रथम ती घाबरी, पण नंतर तिने धीर एकबटून भानुमंताला विनयपूर्वक नमस्कार केला, नंतर ती दोघे एकमेकांशी

बोलायला लागली तेव्हां समजतं की तिचे नांव चंपा असून ती लक्ष्मणजतीच्या सरदाराची मुलगी होती. तिच्या निमंत्रणावरून भानुमंत तिच्या घरी गेला.

त्याला बघून चंपाचा पिता फारच प्रसन्न झाला. त्याने भानुमंताला तिथे दोन दिवस राहायचा आग्रह केला. नाईलाजाने त्याला तिथे मुकाम करावा लागला. त्या दोन दिवसांत चंपाचा सुरबभाव, सुमधुर गायन आणि बुद्धिमत्ता पाहून भानुमंताचे मन तिच्यावर जडले. त्याने तिला विकाहाची मागणी घातली.

चंपाने खाली मान घालून उत्तर दिले, "महाराज, देवाच्या दयेने माझ्या मनांतले विचार आपल्याला समजले. खरंच, हे माझं सौभाग्य आहे. पण माझा अतोभ्राऊ राम थाला माझ्याशीच लक्ष्मणच आहे. सर्वना हा संबंध परंत आढे, पण मलाच हा विवाह पसंत नाही. पण आपल्या शिंयाजानुसार

जर एखाद्या मुलीसाठी दोघाजणांचे मत अनुकूल असेल, तर त्या दोघांच्यामधे एक स्पर्धा ऐजली जाते. आमच्या रामाभाईत एक फार पुरीपास्तूच एक धनुष्य आहे. जो कुणी या धनुष्यावर सहजपणे दोरी चढवेल, तो विजयी होतो, व त्याच्या मनात असते त्या कन्दोशी विवाह करतो. माझ्याशी विवाह करण्याची आपण इच्छा व्यक्त केली आहे, तेव्हा आता आपण आणि राम यांच्यामधे स्पर्धा व्हायलाच हवी. तरां पाहिलं तर राम दुर्बल आहे, थोडा मंदही आहे, तेव्हा देवाचा निर्णय तुणाच्या बाजूने आहे ते पाहण्याला हयं."

भानुमंतने प्रेमळपणे हसत म्हटलं, "ठीक आहे, पुढे काय होईल ते पाहूया."

दुसऱ्या दिवशी ही स्पर्धा होती. रामने धनुष्याला नभतापूर्वक प्रणाम केला. तो जुदे थोकला आणि धनुष्य वर उचलून त्याने अगदी सहजपणे

त्याची प्रत्यंचा बांधली. सर्व लोक आश्चर्याने त्याच्याकडे बघत होते.

भानुमंतने मात्र त्याच्याकडे प्रताळपणे पाहिले व म्हणजे, "राम, मला पाहील होत कीं तुझाच विजय होणार आहे तो! पण फक्त एकटाच, त्या दिशेला पाह. जिच्यासाठी तू ही स्पर्धा जिंकशीस, ती तुझ्या या विजयामुळे आनंदित झाली आहे का? नीट लक्षपूर्वक बघा!"

रामने दळून चांपाकडे पाहिले आणि तिच्या चेहऱ्यावरची दाट निराशेची छाया त्याला स्पष्ट दिसली. तिचे मतलू हातूत पाहून तो एकदम खचला. त्याच्या सात उत्तराह पावळला. सवकाश उठून तो भानुमंताजकळ आला. आणि धीम्या स्वागत म्हणता, "मला माही चूक समजली आहे. मला माफ करावे आणि आमच्या वचला आपली राणी करावी."

भानुमंतने त्याच्या खांबावर हात ठेवला, आणि रत्नेहराने चांपाच्या पित्त्याकडे पाहून म्हणजे, "हे कलियुग आहे. तैतायुगांतल्या गोष्टींना घट्ट पकडून अंधविश्वास जतन करजे हे केकाही उचित ठरत नाही. त्यांत कुणाताच समाधान मिळत नाही.

काळानुरार आपण आपले रिवाज थोडेसे तरी बदलायला लागतात. अशा नव्या योग्य पद्धतींना प्रोत्साहन देणे आणि लोकांना मार्गदर्शन करणे हे

नेत्याचे बर्तव्य असते. आतापासूनच मुलींचे विवाह ठरवताना, नवरा गुणवंत, योग्य असा पाहून मगच विवाह निश्चित करायला हवा." असे म्हणून

त्याने ते धनुष्य उचलून दूर फेंकून दिलं.

ही कहाणी सांगत वेताळ राजा निरमावर्जता म्हणाला, "राजन्, भानुमंताच्या वागण्यांत आपण राजा असल्याचा गर्व स्पष्ट दिसून येतो. राम दुर्बळ होता, पण त्याच्यामधे आत्मविश्वास पुरेपर भरला होता. त्याच्या जोरावरच त्याने विजयश्री मिळवली. पण भानुमंताने त्याबद्दल त्याचे बरादेखील कौतुक केले नाही, किंवा त्याची खुशी केली नाही. रामनेही आपली चूक कबूल केली आणि पराजय स्वीकारला. मला तर वाटतं कीं रामची काहीएक चूक झालेली नव्हती. तो राजाला पाहून घाबरला तर नव्हता ना? चूक गसताना त्याने चुकीची कबुली कां द्यावी? माझ्या शंकांची उत्तरे तुला माहीन असूदेखील जर तू गप्प बसतास तर बघ, तुझ्या डोक्याचे तुकडे-तुकडे होतील.

धिक मार्क ने उत्तर दिलं, "भानुमंताने सांगितलं ते योग्यच होतं, कीं वरमण जातीच्या कांही पद्धती अयोग्य व अन्यायी होत्या. मुलींच्या इच्छेविरुद्ध तिचा विवाह करजे हे सर्वस्वी अयोग्य होते. असल्या रूढी तो आझा देऊन बंद करू शकत शेता. पण असं न करता त्याने त्या मुलींच्यावर

(तक्षमीनाम्यत्रीच्या रचनेवर आधारित)

कसा घोर अन्याय होऊ शकतो याचे प्रामाणिक दाखवले. खातं भानुमंताचा दिलदारपणा इथील येतो. त्याची विचारसरणी न्यायाला धरून आणि धर्माला अनुसरूनच आहे. त्यांत त्याचा अहंकार विसतच नाही. आता रामकडे पाहू. चांपाला तो परत नव्हता हे त्याला माहीत होतं. तरीही तिच्या भावांची पर्वा न करता तो आपला विजय सिद्ध करून दाखवण्यासाठी मोठ्या विस्वासाने पुढे सरसावला. भानुमंताने स्नेहीपणे स्वरांत त्याला जे सांगितलं, ते त्याला फटलं व त्याने आपली चूक कबूल केली व राजाची क्षमाही मागितली. राजाचे एकमात्र उद्दिष्ट होते कीं त्या जातिंत प्रचलित असलेल्या वाईट रूढी नष्ट करणे हा हेतू सफल झाला. रामने क्षमा मागणे हा त्याचा पुरावा आहे. तक्षमणजातीतल्या लोकांमधे भानुमंताच्या शक्तिसामर्थ्याबद्दल शंका राहू नये, म्हणून त्याने धनुष्य उचलले आणि दूरवर फेंकून दिले."

राजाचे मीन भंग करण्यांत सफल झालेला वेताळ शबानसित पुन्हा गायब झाला आणि झाडावर जाऊन बसला.

विद्वान बालकाकडून पित्याची सुटका

कोहोर हा एक विद्वान ऋषी होता. रोज सकाळी स्नान करून वेदपठण करण्याचा त्याचा नेम होता. त्याचे पठण ऐकायला कोटेवरचे वाटेसरु थांबून राहात. त्याचे गुरू मुनी उद्यालक यांची मुलगी सुमती ही त्याची पत्नी होती. तीही त्याचे वेदपठण ऐकत थांबायची.

एके दिवशी कोहोरला एक कोमल स्वराला हुंकार ऐकू आला. त्याला वाटलं की त्याच्या पठणाला कुणीतरी दिलेली कौतुकाची पावती आहे. कुणाचा स्वर होता तो? त्याला समजेना. त्याच्या झोपडीजवळून जाणाऱ्या एखाद्या व्यक्तीचा असेल. वेदांचे महत्त्व जाणणारे अनेक अभ्यासक जवळपास राहात होते.

कोहोरला तोच स्वर पुन्हा दोनतीन वेळा ऐकू आला, पण त्याने त्याच्याकडे झारले तसं दिले

नाही. परंतु एक दिवस त्या आवाजाने एक सूचना केली ती ऐकून कोहोर चकित झाला. त्याच्या पठणांतली एक शरीकशी चूक त्या आवाजाने दाखवून दिली होती.

तो उभा राहिला आणि त्याने खिडकीतून बाहेर पाहिले. तिथे कुणीच नव्हते. त्याने आजूबाजूला पाहिले तर त्याची पत्नी सुमती विप्यारखरीज तिथे कुणीच नव्हते.

“कोण बोलतं आता? तुझं नांव काय? कुठे आहेत तू?” त्याने विचारलं. पण त्याला उत्तर मिळालं नाही. त्याने आणखी सात वेळां तेच प्रस्न विचारले, पण कांही उपयोग झाला नाही. साहजिकच, त्याला राग आला.

“तू माझी चूक दाखवण्याचा उद्देषणा करतो आहेस आणि आपला परिचय माग देत नाहीस!

तू माणूस आहेस की आणखी कुणी अमानवी आहेस? तू कुणीही अस, पण माझ्या आठवेळां विचारलेल्या प्रश्नाला साधे उत्तरही तू दिले नाहीस म्हणून तुझे शरीर आठ जागी वांकडे होईल असा मी तुला शाप देतो.” मुनीने सांगितले.

त्यानंतर लौकच तो जनक राजाच्या दरबारांत जाण्यासाठी निघाला. त्याला कांही द्रव्यसाहाय्य हवे होते आणि त्यासाठी राजाकडे याचना करण्याचा त्याचा विचार होता.

राजदरबारांत आल्यानंतर त्याला समोरच वंदी नांवाचा एक पंडित इतर कांही विद्वानांपरोबर तत्वज्ञानाविषयी कांही वादविवाद करताना दिसला. पण वंदीची एक निराळीच अट होती.

एखाद्या पंडिताने जर वंदीला वादविवादांत हारले तर त्याला भरपूर बकीस मिळाले असते. पण जर तो पंडित हरला तर मात्र त्याने उर्ध्वित आयुष्य पाण्याखाली बांधलेल्या एका घरांत बंदीवान म्हणून

राहायचे अशी शिक्षा होती. कोहोरला स्वतःच्या ज्ञानाविषयी पूर्ण खात्री होती आणि त्यामुळे त्याने हे आव्हान स्वीकारले. कुठेवाने तो त्यात हल्ला आणि त्याला त्या पाण्यांतल्या तुलंगात पाठवण्यात आले.

कोहोर जनकराजाकडे गेल्यानंतर कांही दिवसांनंतर त्याची पत्नी सुमती प्रसूत झाली. परंतु तो मुलगा अव्यंग नव्हता. त्याचे अवयव वांकडे तिकडे होते. मातेच्या गर्भात असताना त्याने आपल्या पित्याचे वेदपठण ऐकलेले होते त्यामुळे त्याला वेदांचे उत्तम ज्ञान होते. आणि त्यानेच गर्भातून हुंकार दिला होता व पित्याच्या पठणातली चूक दाखवून दिली होती.

त्याचे शरीर आठ टिकणी वांकडे होते, म्हणून त्याला सारेजग अष्टमंक म्हणू लागले.

पतीची दीन अवस्था पाहून सुमती आंगोदराच हुंकी होती. त्यात हा असा दुरूप मुलगा झाला

महान् ती जारतच दुःखी झाली. परंतु जसा हा मुलगा मीठा होऊं लागला, तसा तिला त्याचा अभिमान वाढू लागला. वैदिक कथापुराणांवातीत त्याचे ज्ञान आसपासच्या पंडितांपेक्षा खूपच चांगले होते.

जेव्हा अष्टाथक बारा वर्षांचा झाला, तेव्हा तो राजा जनकाच्या दरबारात जायला निघाला. गविष्ठ बंदीपेक्षा इतर पंडितही जारत झाली असून शक्तीत, हे सिद्ध करायची त्याची तीव्र इच्छा होती.

हा लहान मुलगा एका सर्वश्रेष्ठ विद्वानाला आग्रहान देतो आहे हे पाहून जनकराजाच्या दरबारांतल्या मानकाऱ्यांना मौज वाटली. कांदीजणाना वाटलं की याचे जसे शरीर बाकडे आहे, तशी याची बुद्धीही वेडीवाकडी असावी. परंतु जनकाजाणं जो स्वतः फार महान विचारवंत होता, हा लहान मुलगा सामान्य नाही हे जाणले होते. त्याने अष्टावक्राला बंदीबरोबर बादचर्चा सुरू करण्याची अनुमती दिली.

सुरवातीला वंदीला वाटलं होतं की या धिटाई दाखवणाऱ्या नि विचित्र दिसणाऱ्या मुलाला आपण आगदी सहज पराभूत करू. परंतु तोंकरच

त्याच्या ध्यानंत आलं की तो मुलगा त्याला बरोबर निरुत्तर करतो आहे. दरबारात उपस्थित असलेले सर्व विद्वान या लहान मुलाची विद्वता पाहून आश्चर्यचकित झाले. त्यांना त्याचे फाच कौतुक वाटले. अखेरस वादांत नार्हिलज झाल्याने वंदीने आपला पराभव स्वीकारला.

"तुला काय बघीत होवं ते माना" राजाने सांगितलं. "माझ्या पिताश्रींना आपण लगेच मुक्त कराय एवढीच मझी इच्छा आहे."

त्याप्रमाणे आज्ञा झाली. मुली कोहोर यांनी वंदीबारांतला काळ ध्यानधारणा, योग व चिंतनात घालवला होता. त्याच्यामुळे त्यांना नव्या सिद्धी प्राप्त झाल्या होत्या. त्यांनी आपल्या पुत्राला आशिर्वाद दिला आणि नदीत सुडी मारून येण्यास सांगितले. अष्टावक्राने त्याप्रमाणे केले. तो नदीतून बाहेर आला तेव्हा त्याचे बाकडे अलंकाराळ झालेले होते. अस्ता तो एक देखणा तरुण दिसू लागला.

कांदी साळानंतर, अष्टावक्राची कीर्ती दूरदूर परसती त्याने अष्टावक्र संहिता नावाचा एक उत्कृष्ट ग्रंथ लिहीला.

मनभावन ताल

जेव्हा पाऊस येत नाही आणि दुष्काळाची चिन्हं दिसू लागतात तेव्हा सर्वशास्त्र गुंडाळून ठेवले जाते. पाऊस याचा कर्णून लोक निरमिाळे तोडो करावला लागतात. ओरिसात छेदून बेई मानी नाचा (एका वेडकाचे मृत्यु) ही अर्चना करतात. यामुळे पाऊस निश्चित पडेल अशी त्यांची भ्रमा आहेत. गांवकरी एक वेडूक पकडून पाण्याने भरलेल्या मडक्यांत ठेवतात. ते मडके मंतर एका बांबूच्या मध्यभागी अडकवतात. दोघेजण तो बांबू खांब्यावर घेतात व या पातळीमारे मुखेनाजते जाऊं लागतात. गांवातल्या देवचारसमोर ही निरवणूक जाऊन थांबते व तिथे पूजा केली जाते. मंतर त्या वेडकाला नदीत फेका तळ्यांत सोडून देतात. तोही पावसाच्या गोमतेत निघणार

भारताची ओळख

मायांगचे मायावी चेटूक

भोजनासाठी मारळी भाजून शिजवली व त्याचे छानसे कालवण करून वाढायला आणले. मुक्तेलेल्या पाहुण्याने भांड्यात बाकून चाहिले तो काय! भिजवलेली मासळी रसांत मसपैकीं पोहत होती. मायांगच्या चेटूकिणींदल अणा अनेक गोष्टी सांगितल्या जातात, त्यापैकी ही एक आहे. मायांग हे आसामांतल्या नैगांव जिल्ह्यातले एक खेडेगांव आहे. कोणे एक काळी तिथे अनेक चेटूकिणी व जादुगार राहता असत असं मानतात. शेकडो वर्षांपूर्वी आसामच्या राज्यावर चाकून येणाऱ्या सैन्यातली शिपायांची हीज एकाएकी आसामांत नाहीशी झाली, असा ऐकीव कथा प्रचलित आहेत.

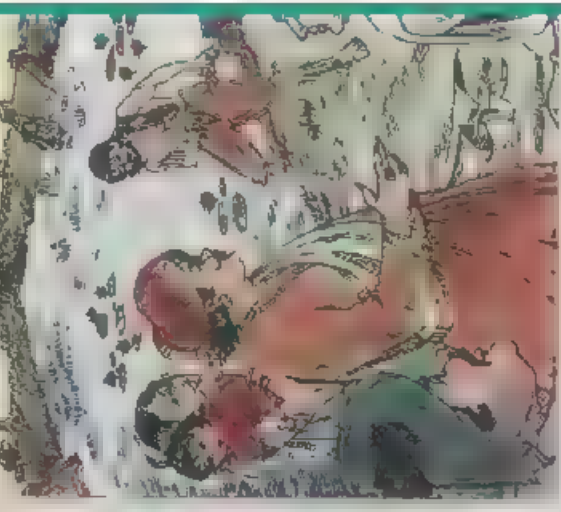

सत्यवानची इच्छा

भानुमती आणि भूतनी हे कोळ्यांमधील होत. दोघांचे वर्ग त्यांना भुवनाल इतसे नव्हते. त्यामुळे दोघांचे घर इथली असले. पण एकदा साधुच्या यागवधानामुळे त्यांनी गे जाऊच्या गावाच्या भवश्रवनाच्या मार्गाने जाऊन पुढां केली त्यांना. भानुमतीला चालू लागले. भानुमतीने दोघांचे हात हातां दुसऱ्या दिवशी चालू लागले. तिच्या चालूदिवस होऊन.

‘आज’ तिच्या प्रथम आगमनाला इतक्याच त्या मार्गाने जाऊ. आगमना पुढां करू. भूतनीला इतक्याच त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते. भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते. भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते.

भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते. भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते.

‘माझ्या भूतनीला नू पुनर्जन्म द्या. आताही नवी उपकार मी करायला बसत नाही. नुसतं माय काय’ दुखा हव असेल. ते प्रमाणे त्याच्या भूतनीला त्याच्याच नव्हते. भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते.

भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते. भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते.

भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते. भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते.

भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते. भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते.

भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते. भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते.

भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते. भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते.

भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते. भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते.

भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते. भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते.

भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते. भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते.

भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते. भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते.

भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते. भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते.

भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते. भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते.

भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते. भूतनीला त्या मार्गाने जाऊ. पण त्याच्याच नव्हते.

दोधेही आरखेच!

भूषण मोटोली गावच्या राहाणारा। तो आजारी पडला आणि योग्य अंश ग्रंथ चाननत कर इतना प्रकटि जालत सुगुवाची कृपण काही दिवस त्यान जवळच्या मीनपूर गावी जाउन राहोवें अरग सला देवाने दिला त्याप्रमाणे भुक्रण मीनपूरुना गंगा आनि आपल्या एका नानिवागच्या छरी राहू नागना निथे त्याची मीन देवभल हो जालाली.

दमोदर महाकाव्यी नागरी चालन राजानन
 जाऊ लागला न्यावेलेला हयन गावा अगायचा
 आणि वातावरण सुखद उमः प्रथम राजानन
 दाखिले 'देकन घऊन घरी पान येई वेडाने'
 सांगतल्या होन की चाकण्याने आणि डाकले
 बाणवले प्रभति निघून सोंहले

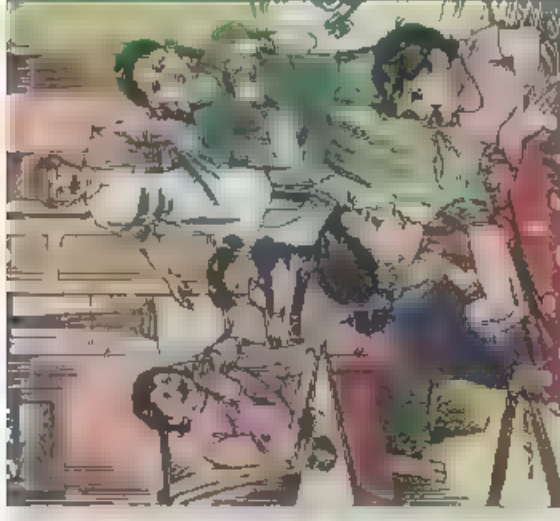
पण भूषणान्न अर्हति कथं चान्यो शान्तिवाची

पहले मिस्त्री नालीन विंकन घायाणवीं भूषण
चागनी रहें निरखुन घेन होय. रगखुन रुकठ
गुनवर पाहुन घेन होय नरीनी त्याला नरमी खुवाव
पलेच मिऊल हातीं व्याख्याक हुन म. ५०० खंडी
करी त्या भक्तिसंवाद, ४ तो दुसऱ्या दिवशी
जालिच नरी

अभी एक अंश यही रहने का।
मश्याकाठी जेहा भूषण बाजान रहने हुना
नेह न्याना एका तरणाचा जोद? आवाज रुकू
आला ना ओंहुन नाग्न येना या अजान
मी जे तवा असले तरी मन बदलने चानी
पाव आह, एकदा मर्यादा रुकी, लो नुकी
धननीन की मना रुकी रुडे जाणाने नही मनी

दयाना भूषण त्या नरनामस्ती मंला ध्यान या

निर्मित -

समाप्तः महत्त्वं, 'प्रत्येक सत्त्वानां हेतु सगतिं
पुष्टा सगतिं च त्यक्तान नयन् आहुत' आण
'भेषजानि आपन्नं अनुभय चाना सगतिना

न सा कली स्यात् अक नहा महोद
मन्त्र न्द ज्ञान की उमान्दारा विद्वत्स्य याचव
द्वयर् माध स्त्रज्ज् व्दमर्ला मी च्चान्ता माव ध्द्वन
येती आशा चायनाच म् अ विक्रान् ग्द्वत्ता किमन
रमान्ता की त्यान ब्द्वन नाही होन ध्द्वत्ता
माह्द्वत्ता क्द्वी मा न ध्द्वत्ता न्द्वी त्या न्द्वत्ता
किन्त्तान्ता मोक्ष आह्द्वत्ता न्द्वी त्या न्द्वत्ता

भूषणने न्याय न्याय विचार असे तैका न्याय
आपने नाव कुल असे गुणोत्तल न्यायी पद
चाहानी दिवस हुनी, पण ईश्वरने भाव कमी मला
नाहूंचे या फल निरुद्ध घोरपल पराजनी दिनी
नाही

भूषणवा न्याचे पखंड बोंबणीं आबडोनें मोने
इश्वर दी हाऊरें खुरखुरी च चाणी मोनी ज्यानी
नी पळें खात्री त्या सर्वांनीं यमनले की इतकी
गोत्र च चक्रदान पळें त्या राजान अजपयनिं
मयीं व आली नव्हती त्यापळें प्राणभूषण ईश्वर-
च्याच दुख मोनून पळें विंचन घेऊ लागला इंच नें
दखीन मुखाच कधीही खराब सालें देना नाहीं

महिनाभरात भूषणची प्रकृति धर्मीय
सुधाची त्याच्या चेहऱ्यावर एक प्रकाश
चमक दिसू लागली आता गोपीनीला परत जावे
असा भूषणाला वाटू लागले भूषण दुःखाच्या दिवशी
मीनासहने निघावा हाता जाड्यापुढी
आपल्याचा बापजी पठे देणाऱ्या इश्वराला भक्त

धन्यवाद थाव जाय्याली आई दानव सुखदी
कुली भगान नो ईश्वर व्या दुनोना गेला पण
तिथी फहू चाली रंर नी व्यावा नी गाली
फहू खेद भगन पोली

‘नृपति’ नाम असीच वंशान्त मोड्य घाल
हे रान आह रान! जमी वृक्षाना माल न
उवा नुम्ही मोड्योऊ आर नोरी का’ अस
भोजन नान दाल पावो व जने का सुने नोवान
कोपी भुज्जन नोव्यावोपुड जेव्हा वाद्याचे
नजने नो कुंवरवा भुषाला माख् अश
मित्राने गन्यात हाल उनेन पेस मागिल जने मी
न्याला दिले आत माहया नवळ आदी भमी
पेस आबेन इनकी फळ दंड न्हावन

तुमचे गैरे शोधेच दुष्टांना. अ हॅन आन
मयने तरी इशा मन्त्रांना. अहोतय शक्तीनील
तेवढेद्या, बाकीच उद्या पाहू. ईश्वराने रंगानतय

खान्दोबा

“पाण थप ह माल चोगला अरेल तर थ रक्षम
वुकती करीन

आपण गावी पन्त जाणार आहोत हे भूषण
त्याला समाणार नव्हता त्याला शका होतो फळे
चोगली अरली तरच बाकीची रक्कम तो आपल्या
नवनाईकाकडे देऊन ईश्वरता देण्यास सांगणार
होता फळ चागरी नराती न मात पैसे द्यायचेच
नाहीत असा त्याचा विचार होता भूषण इश्वराने
सांगितलेल्या नकसोगीकी निष्पत्ती रक्षम त्याने
ईश्वराला दिली भूषणले रात्री फळे मगानत पाहिली
तर एकही फळ चांगले नव्हते दिलेले पैसे तेवढे
आता पुरेसे आहेत जाणत पैसे द्यायचो जरूर
नाही” भूषणले मोईश्वर विचार केला

ईश्वरने आपल्याला फसवणय या गोष्टीच
भूषणला फार बाईट वाटून ईश्वरच्या प्रमान काय
विचार असेल याची त्याला किंकीर नव्हती

दुसऱ्याच दिवशी सकाळी गांधीलिय
जाण्यासाठी तो धोडगाईत बसला
त्याच्याबरोबर आणखी निघे प्रवासी होते तो
पाठीमागे बसला होता कुणीतरी गाडी धाकवारी

डिसेंबर २००२

३४

चा दावा

मी चानस ज्ञान होतो आण साय
मुंगळला मी गोष्टी जवळच्या गौरीपुत्राला
उत्तरेन काण भाड साधना माझ्याजवळ पुरेसे
पैसे नालीरुने तुमच्या शेजारने वरून जहीन
कुणीतरी थायवद्या करीन सोनत होना

भूषणला तो आवाज आठवतुंचा यारला
गाडीवात चिडून हल्लणला हुन धोलतो
आहेत पण नुकोण ने काही सांगितले नाहीत

माझा नव ईश्वर मी मान पणल पत्त विकतले
होते आमच्या गावामनल्या एका सगळे नव्हतले
त्याच्या फळवागेची निगणी करीतचे काम पला
दिते आहे म्हणून मी पुन्हा शोध गावामन्या चाललो
आहे ईश्वरन आपली ओळख सांगितली

भूषणले पाने थकून पाहत ईश्वरानही गाढान
चढताचा भूषणला पाहिल भूषणभर दायाची
नजमजूर हाली

हातवे चागली नव्हती हे भूषण बोलला
नाही आणि उल्लेखे पैसे बाळचे आहेत हे
ईश्वरनेही सांगितले नाही दाखला यामुन निमूर
बसले होते

हजार रुपयांची चोरी

चपलगरमध्ये चोऱ्याचे प्रमाण दिवसे दिवस
वाढत होते धनगर कोनवाल चोगला रामेल आहे
अशी अप्रत्याश्यामध्ये होती त्यामुळे राजापर्यंत
कोणतीही तक्रार पोचत नसे खरी गोष्ट वाच ती
माणून घ्यावी म्हणून गावारे वेष धावटून रात्री
शाहरात छिडायचे ठरवले त्या रात्री तो एका
खानाबदलीत राहिला

तुमच्यापाशी पैसे असले तर माझ्याजवळ
सुरक्षित ठेवायला वा गावान चोऱ्याफार होताने,
म्हणून मी तुम्हाला सूचना देतो आहे
खानाबदलीच्या मालकाने राजाबा सांगितले

माझ्याजवळच्या धैनीत हजार रुपये आहेत
पण ने मी माझ्या जवळच ठेवीत म्हणजे चोगला
काही ने पळवता येणार नाहीत ” राजाने
निर्भयपणे सांगताने आणि तो आपल्या खोलीत

निधून गेला निघ प्रवासी म्हणून आने त्या चानने
ही गोष्ट ऐकली त्याच रात्री त्या चानने राजाच्या
खोलीत फिरले ती येतो पळवले आणि तो चोर
ती येती घेऊन परगार झाला

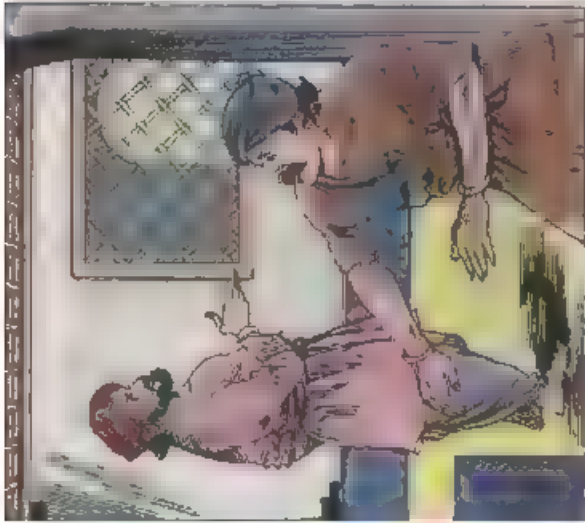
सकाळी उठल्यानंतर ही गोष्ट राजाच्या नक्षान
आली त्याने खानाबदलीतकाना राजानने
”माझी धली चोरीन गेली अह मी उका

मनल्याच्या कामामाही बाहेर जाऊ आहे रात्री
उशीरा परत येईन तोपर्यंत तुम्ही मनावानाकडे
तक्रार द्या माझी धली ज पात पाहिली तर मी
त्याने चारले धर्मीन देईन आली आहे

त्यावर तो खानाबदलीतला म्हणाला ”अहा
वा देशाचा राजा फार चंगला आहे पण हा
कोनवाल दुष्ट आहे म्हणून मी नव्हान अगोवरेच
सांगितान होत प्रवाशास पराक्रमन रक्षायामाही

- श्रीरामकमल -

माझ्याकडे गहाकरी आहून पण प्रवाशाच्या जवळ असलेले पैसे मी कसे सांभाळणार? म्हणून कोन्यामकडे नक़ार केली ना तरी त्याचा काही उपयोग होणार नाही

या रांगळ्या अभ्यासातून कोन्यामक भ्राष्ट्रा पूर्ण विषय आहे मी जरा संशयोच्च नसूनही कण राजने गरीबपणे मरिगित्त आंमि तो निश्चून निश्चून गेला

गरी पन्हा केष पानटून राजा खानाबख्शीन पान गेला त्याता धादून खानाबख्शीन कोन्यामपणे लपून म्हणून 'मी कोन्यामकडे दिश्यांद केली हानी पण काही उपचारा हसना म्हाही'

राजा मुकाटवाने आपल्या खोलीन गेला थोड्या वेळानंतर एक अपरिचित व्यक्ती राजाच्या खोलीन येऊन म्हणाली "तुम्ही खोराडे आहात"

डिसेंबर २००२

३६

आपचर्यचकित / अग राजा त्याच्या म्हाणादी मी तुम्हाला येकमत नहाती आहे मी खोराडे तुम्हाला देईन

आले गरी तुमची धना मी अना ती हातो कर्षी निराश्रयना सोमना जाडूकडे पल्लन हातो पण त्यान हाती मनेचो छिडकडे लस झाडकण आंमि तुम्ही कोन्यामकडे नक़ार करणा कोन्याम हाजार रुपये कोन्याम देले म्हणून

राजा त्याच्याकडे निश्चून येकमत देता पण तो खोरी कधीन ते आगदी येकडे पण तानाच आहून मना

हे राजा पण मायायना कर्षी अना मला वेळ नाही तुम्हाला प्रथम मारयावरून कोन्यामकडे नक़ार देवा पण मी आंमि निश्चून तुम्हाला कोन्याम पावित कीन्य थोडेत कने शमर म्हायच होतो म्हणून

आंमि ज मी नरा मरिगित्त नहाती तर राजाने विचारय

चोमने शरकून कसला लोखतल मी कोटला आंमि राजाचा दाखुवत को म्हाणा नाही म्हाणतयत तर तुमच्या अमावा जवळून दिवरा लागतीन

राजाने चपळारने त्याचा डाला घड पळुडल्य तगवून हातोनाला मुरा खोरी पाडुत नतर त्याचे शान्दी हून मानी धादून आपने आंमि ताना म्हणारा चाल आन मुरा कोन्यामकडे घऊत जातो नि त्याच्या आधीन व न

रीक अह वरा मला कोन्याम त्या रजाधोन पण ममच्या कधीन हाजा थपते म्हाणे नि फक्त शंभरच रुपये होते हे माझ मुम्हाही

चांदेला

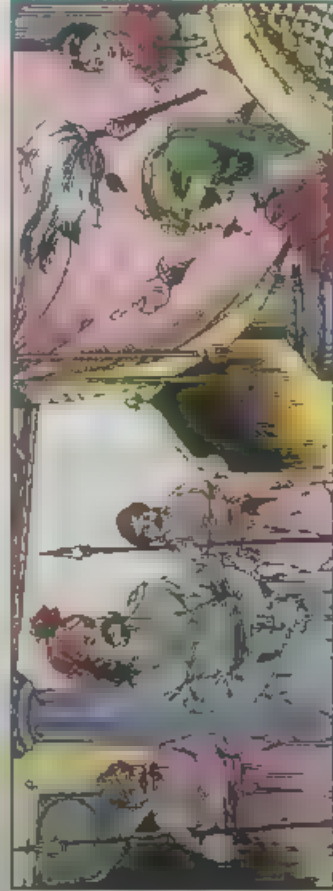
कोन्यामलाया मरिगित्त रच शक्ति के नाहीना तो मला भिजवत सोडणार नाही चोमने रईकेचा मुराग म्हणून

तु चोरी केत्याबल एकडना गेला आहून पण त्या की नरा मरिगी नाही माझ्या धैलीन किती येम होत त्या चीन्य तुम जाऊन काळजी घाटने हे तुम्हा बाणज मला विचारय घाटतय राजा म्हणाला चोमने पृथ्वी दीर्घ मुरकाण टाकून म्हणते, मी चोमने हे खर पण तरीही मी मरिगित्त आहे हे कोन्यामला पाडुत पांटेन मी जी थोडी चोरीही नाही त्यान फक्त शमरच लपले आहून अमर म्हणून त्याने माझी पाट चावकाने फोडली तुम्हाला खर वाटून नसेन तर माझी पाट वधा जरा

राजाने पाविल तर खुशीहून त्याच्या घोरीवर चावकाचे बळ कोने

कोन्याम आहून काम नीर कनाय ४२ चोरी केत्याच्या अपर्याबल तुला शिक्षा ही व्याय राच हवी राजाने चोरीला म्हणून

साहब, तुमचे शमर चपय गेल आहून ना मी तुम्हाला दातशी रुपय देना तुम्ही कोन्यामला

चांदेला

३७

डिसेंबर २००२

खर कायच नाही मला प्रामाणिक मरणाबद्दल त्याचा प्रश्न कोली ४२ मी जरा आहून हाउन येमने अहो चोरी केळुन मी कोन्यामकडे धैरी घेऊनला आणि त्याचा मरणा २ को थोडीन शमर त्याचे आहून नंतर त्यान अहून त्याला दिले आंमि मी पान गेली मुरा नंतर त्यालाही च्या मानकाने हाजार रुपये चोरीन ले ज ३२ आंमि जेव्हा मरिगित्त दाखुल केली ने ४२ आहूनाने मला चोलाकून घेतले आंमि जवळत चोरापाना हा थ मी चोरेन म्हणून मला चावकान मान्य माझी हेमनदारी मिळव्हावा म्हणून मी नम्र्याकडे आलो आहे

आहून मी प्रकार मरणा ४२ मी जरा त्यान आपने खोरी ४२ ४२ ४२ ४२ मी जरा शिफाई पाळुन कोन्यामला ३२ ३२ ३२ ३२ मी जरा म्हाणा मी तु चोरी ३२ ३२ ३२ ३२ मुरा मुरा मुरा मुरा अपक्षा कर्तनीस पण वडयल मी ३२ ३२ ३२ ३२ मुरा विनकून नाही काही ३२ ३२ ३२ ३२ मुरा चोरीच्याचोरा मार मरिगित्त त्या व्याक ३२ ३२ ३२ ३२ मरिगित्त मरणा शक्ति

त्यानंतर चोराकून मरणाचा चोरा ३२ ३२ ३२ ३२

भारताची ओळख

123

गणेश पुराण

भारत देश पन्हावन्न वर्षांपुढीं स्वतंत्र देश ना भवतो नाकशाही उरि उरवने नासि दुशा- प्रारमभ्याची चहून्नास रावत जाल तिन आह्ता खोनेक काही गाछाची उकळणी वा मोह्याच्या मोह्यातून आपण झालो

१ राष्ट्राभिप्रायी हव्या ३० जूनचाही १९४७ तेजी झाली त्यापूर्वी पुढा दिक्कर जगद्वरच प्रणिशातक प्रमाणाने ने वाचने होत ना होत कोणाची?

२ भारतीया स्वतंत्राची १९४७ री जोते गरी १९४७ री खुर्चादिला न निहीप्या जीभा दिवस होला न्या दिवस चे महान कराय

३ १९५१ उचवरात १९५२ केद्वारापर्यंत पोहोच्या सार्वत्रिक, निवडणुका होत्या त्या या निवडणुकीत किती पक्षांनी निवडणुक लढवली? त्यापैकी गरीब यावळेकर किती पक्ष होत?

४ कोणत्या अर्थसन्धानी सवीन उगत वेळा अदाजपत्रक मादर केला? इति येळा मादर मत्ते माने?

५ भारताच्या प्रारम्भे दुधमन्धान प्रथमच गरीमले चेगावरागी होत की छत्रा कस्त श्रमती? यात कुकी उण मापडत होत?

६ भारतात प्रथम वेल्ड दिवस होत? यात माहून मानकर काण होत?

७ १९५० मरो इतिहास प्रथमच आशियाई खेळांच्या रणधी साच्या भारताला पहिल सुवर्णपदक कुण मादर हुन दिल? काणच्या रणधीमध?

८ पहिल भारतीय गार्डनल कोण होत? त्याचा इतिहासी केळ झाला?

९ १९४८ च्या मे मरो भारत त्या राख्याचे सर्वात मोठे वच राज्य निमण झाले हजे त्याचे लगे काय त्याची राजधानी कोणती होती?

१० १९५० च्या एप्रिल च इंग्लंड या महिान भारत तेन दन ध मेक नत दिवस झाले त्याची मापडत होत?

(उत्तरे पडत अर्को)

गणेशचर्चीच्या उरणी सध्याकळे विक्रमशा गणेशाय आपल्या इत्यादींनी पाद्री शुभ व वाकदा अन्वर्तनी चट्टोको काय पुरायना वधान वर चट्टोको वेलें लागत असे अणि पाय पडे चान् वाने न्याहिली पापचरावळ अवकल होना वरोबर उरिंग होनाच

अन सागान के इतीयाचा चट्टु के सल्ल्याच तिन अने गावतीच्या काढीचा चट्टुच्या काढ्यात काढी पध अना ते चवथीच्या चट्टुमर्याच १० अराने मणुमच के काय त्याच मणुमच के मणुमच तोच आहे

अने अमतामण पण पण अमतामण एक दुहावी देन लागता व ती लाकडी पळत अणि त्याचे गोर फल न्यावरी त्याने रडवले सच मंडिक न्याव व इतर पळले जनिगर यक्षुगी

स गहल अमतामणला चट्टु खटवरा हवला देव धावत व त्यानी एक मंड्या गावाचे कान्हे आमन त्याने गणपतीचे पण झाले

गणपतीचे उरु पुरवी निग वटोचा रान अना निन त्याला शाग झुचा के गणेश चर्चीना कणी चट्टाचे नोट पोचले तर त्याच्या वटोरा उगला वेईत त्या पुरवारागून नोक गागा

चतुर्थीच्या दिवशी चट्टु झाल गट्टु नय याचो कळजी वाळत लातन

इंग्लंड हा गेन झाल इतिहास मणुमच व दक्षीच्या पति अन्मारा पण दक्षीच्या वर गेकळाल यादु रागत पुर त्याच्या ५ तीला सल्ल्या न्यानी नोनी मोहनी राहल न्यामगाथे पुननावस चकटापु व नगावन इतिहास गेने इत्यादि

“कद रणशचनशी भाना यशाद कपया गच्छि दध कटोत हन्ती श्रोकृष्णत आडल्या लीयव चट्टन द्या हीनत्या दान चद्रा प्रॉन्विच दगडन आण राळ्या डाऊन मणाला 'आड' ता थ च दम मा

यश 'द' ने देचकून तुला मीजवळ उत्तरेवले द गंगली धळन मणाला कान्हा हे मोरे कळस' का मुळाच मड तु आज का पळिस' तुईव विनीकमण द्या आळ यटेल ना

खाना आळ मण उ म कय आड कृष्णत विचारले.

“तुला लोक चोर म्हणतील किंवा असाच खोद शान इयाव न्ना मण यशादा मण मण

अड तु ख न्ना मण व वून धनय द्या मी दध दू म नोयगडी चोरी केपी ल नोयगडी आच ल द मण मणाला ख मळपणाल विनीक

“सबाडा, तुझ्या तोंडाल एवढे ब्रह्मांड झाले आन देण” असे लणान मणोवले मोरे गोमय पच्ची रण कळरी

आड तु कथ ब्रह्मांड पळान आळ का कृष्णाले विचारले

सबाडाची गणराहण येण तु मणाला या दण तुईव व यवळ खळ पळ पळीय असे मणाला आडले मोरे ल्याना दान का येनन

‘ता मण मणाली मो मण मणाला चडाले मळ मणाला मणाली मो मण मणाला

पुन्ना विचारले मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

न ही का' मुणाली मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला मणाला

दही खाही राहू देईच तर मा तो आगल्या गवसाच्याला
व माथ डाला वाटून देत असता थोडी अपायच्या
दिव्यांनी जाईच आहे "

यशोदा चिडली व म्हणाली - काळ म्हणता
आस त्या धरत दही, लग्ना नाही की काय मुसच्या
प्रधान पंचायत " अहो गोवर्धन मिळणार नाही
डगळ दूधला आहे माझ्या घरात असे सांगून तिने
सर्व गोपींना घालवून लवच त्या बघली कृष्ण तो
माझाच यावनांनी आता आण म्हाणावा आहे
काय म, या गवळणी कुशला आऱ्या होत्या? "

मी सांगून लोच ना, अगदी नराच झाल
वाय या सर्व तुरुवावा इले गोणी चोरणारा म्हणून
आणिप लावीच होत्या यशोदा म्हणाली

"आहे मरा गोण आळ माझ्याच नाही आला,
मी मृदु गो काण त्या म्हणाल्या ने सर्व तर होना
कृष्ण म्हणाला

तेव्हा घात्र यशोदेना रच आवा निने कृत्याल

पुनन गवस उडळीला चानून देवल

उणा नी उडळ श्रीराम यमनाई मायाच्या
खीर शादाच्या मध्ये मना जोरून उडवली आहे
नाना आणा नी शब्द सात मुळापासून उडवी
मकी या साडाच्या मुलासून डन गाणकरा गवसे
निघाते व मोघा चडे कळवई कुणा ची रानुती
कतीन श्रीरामा च उडवले गेल

एक वष लगेने पुन, लगेने लगेने श्रीराम
गणेशांनी घक, कृष्ण धडकून हिना श्रीराम त्यानी
लवचले लगेने निघाते माझले मगल करून त्याच
क्षेप नृप घालच

नवधादी रच नलाई करून लगेने
खोर्नीन नेचन ठेवली आणि पाळून दाव वड करून
देऊने

कृष्ण यशोदेच्या नजरेआड त्या पूजेच्या
खोर्तीत विसला आणि आवून दार लावून येऊन
नैवेद्यातले मोदक वरी खाव पदार्थ गणपतीसमोर
ठेवून बडबडू लागला - "हे मावा, मोदक खा, गर
का "

गणपतीच्या मूर्तिने सोड पुढे करून मोदक
उचलले व म्हणाली वया मी पुजेची लावत
जे काही दईच ते मूढा खाऊ पाहिलस "

मोक्षपुण्यातले हे पल आवळ हावा गणेशास
कृष्णाला आगत्या हातान खूप प्रभाव नातेच्या
तले पदार्थास एक पिराणी ला गवावा
यशोदा पुजेच्या खातीकडे आते आणि
दाराच्या फर्निचर आ घडून असले मच कोणूक
करून पाहू लागला ती नर चकित होवली तिच्या
गवसांना घासच मगल नंतर रवाना राखून
ती मनात म्हणाली आहे वाडी मनात मम

ह्याच्यामागच वाटत आहे माझ्या डोळ्यासमोर हे
मने काय घडले आहे? देवाची माया काय प्रीत्य
उत्तरी असे म्हणून तिने दार उघडले आणि आन
गेली

पुन आणखीची मूर्ती माथ उभाच्या जाती दिये
हानी मने नहे भक्तांनी गालने जोती कृष्ण चकित
होऊन माईकल प्रदान जना

असे ख दाहयस गाणेशांसाठी न्याय केले
ऐकले लवच सर्व लडकून टाकल्याने असे म्हणून
यशोदेने कृष्णच्या पोरा व उका हलकामा घपाट
मारला, कृष्ण जोराने रडत कार्लिदी नदीच्या
डोना उडवले पळत गेवा त्याच्या पोरनेप ट यशोदे
व मोक्षपुण्यात मग मोक यशोदेने घेवले

[illegible][illegible][illegible][illegible]

17. 11. 2003

$$\frac{1}{\Gamma} \frac{d\Gamma}{d\ln s} = \frac{1}{\Gamma} \frac{d\Gamma}{d\ln s} \frac{d\ln s}{ds} = \frac{1}{\Gamma} \frac{d\Gamma}{ds} s$$
[illegible][illegible]

(Faint handwritten notes or bleed-through from the reverse side of the page)

$\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{x}} \right) = \frac{\partial L}{\partial x}$

नम आण संपदं कृतं भागवतं गायत्र्या
 नैव न तत्त हाव परव्या उपनीबम न
 दोषाश्वय उरुता भावणा होने पाण भावाचन कानी
 नोक गमल्या व गुने बोलन न काळी सोमच्या
 वाकुने बोलन जाकाच्या या दुर्गाती शोचपावेने
 दोर्गाती असो का अनु गेचे त्याच्या घटन भावण
 कानी नवन चालो भसव्या दूक कष्टापावजांनी
 त अदिच वृत्तानीनी व अवघन करन नांचे
 ब्रह्मदी लिंगानत घटने केने आता हा प्रश्न
 कसा नोचवया त्या अर्थाने कम नोवाच

एक प्रणीचा हजारे त्याच्या गावात आता त्याच्या कुशीला मी माझ्या शब्दांच्या निमित्ताने माझ्यापासून वेगळे असली हेवून एक कुल्लू कुल्लू मीमांसने हे एक गाव आहे जिथे धर्माला न्याय आहे एक गाव आहे जिथे धर्माला न्याय आहे एक गाव आहे जिथे धर्माला न्याय आहे

[illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

३५५

क्या बचपनी समोर ते दयाच ठेकले आहे न त्याच्या बालूनाच आहे ' असे म्हणून ती शरकेत निघून गेली

त्या लक्षाच्या कुमारा हे दाक्ष आऊ चकलेचून गेले एक आंधळा म्हणजे एक बहिरा म्हणजे एक मुका म्हणजे आणि काळजेत तो ती सहा द न्यायसिध म्हणून मानिते ते हे इयक अन्धवार आता ख्याखोन्ध्याची लुक्तीने कळतच जाऊ असा त्यांनी विचार केला धर्मवीरच्या घरायभोर उस राहून च्यांग मोरचाती शक्य मारत्या ' धर्मवीरजी धर्मवीरजी

' कोण आहे ' असे म्हणत एक वयावर धूरधू चाहेर आले ' आम्ही तो धर्मवीरजीना भेटायच आहे दोघांनी चतार दिने

' माच घमंयोर मागा, काय हव होन मुम्हात? धर्मवीर म्हणाय दोघे भाऊ अवाक लोऊन पहतच गोकने

डिसेंबर २००२

गामने रवेल ती ठावरतु लोख एक शेतकऱ्याने मागितले की आपण बाव आहान आपल्याला एकू येन नये

' हा हो म्हात आमेन गावानतु लोखकी मी मुन्ना तय व दोदाय म्हात हव धम्म वमल आहल पण न ऊग म्हातयने शाय माने त्यान माडयावर न जाग आहान, त्यामलच कदचित्त त्याने तसे मागितले असे- ' हात म्हात ना ' एक बाव ना म्हणाली की तम्हा आपळे आहान ' रसेम म्हणाय

' हो हो अदराय म्हणार्क अरल माडया धुववरच्या रंजनाची मीन उडून गेली आहान मी पणत वरचवीन अना तिका वारन मी नय न नाही म्हणून मला आथळा म्हणाली असल ' धर्मवीर म्हणून

' आम्हाही एक बाव ना म्हणून होनी के चुकू मुके आहेत नुंहाला वीकना येन नाह गाम

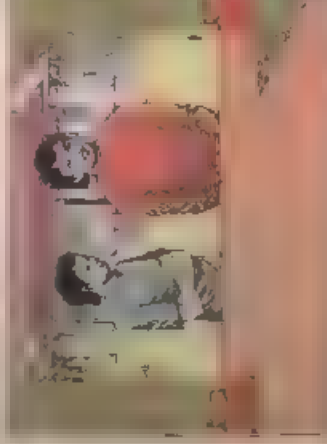
५२

बांदोबा

म्हणारा गावातली काही कुल घडली त्याच्या शायकीनी मार द्याने आण त्या शायकी माडया धुनी घेतले आ पल्या नवत्यावधुने लोख करीन दयमान न्याना मारि वातन की मी त्याच्या तवयल मुंशयलला हव पण मीने कदक की न ही म्हणून त्या विचारने मला मुका म्हटले असे धर्मवीर म्हणून

दोघा भवानी मागितले, आमचा ह प्रस ऐकून ' मही मुंश्या मयु एक चामच्या गळान म्हात मागवा एक पसंख द्याल अल होना तो म्हणाला की उगेलजु त्या वरदी आहान भावात जे मन्मथेद आहेत व जी भावण होत आहेत ती आपण दू करु शकत व दोघना न्याय दून मन्मथेद दू करु शकती व समाधान देऊ शकत

' मी जो निर्णय देतो तो न्यायाना धळून असतो कणाकही अत्याय हागार नाही याचा मी काळजी घेतो पण त्याही अडकती व अडानी नाकाना माडा निर्णय योग्य वाटत नाही मला माहीन आहे की नलाव खांदण्यामाडा ही वाय येळ नाही व जी खांदना तरी त्याचा कुणातल उपयोग होणार नाही म्हणून मी गप्य वरतलो पण हे काणी ममजुल न छताच मला

बांदोबा

५१

डिसेंबर २००२

बहिरा म्हात लोखल भावेल आल म्हातयाचे दिवस आला असे त्या लोखला की धुनेन न वर लोखल ते मारन असे नाही म्हातयांमळ कुलतले नुंहाल किय होनी हागार नाल पण होनी दोघा दोघा दोघा ' मागून त्या दोघांनी हव म्हातयावर ताग दून असे मी म्हातयांमळ म्हणाल्या लोखली आत पण ' नोमधय भाहुण होणे त्याभांउकच बाहेर फुटली वल न ने माठया कणावळत आरण होत दोघा ' पण त्याच्या बाहेर शवताव न करुन म्हातयाच तहजी हे दोघा म्हातें दोघांन ' ते लु दोघांन गाहल त्या दोघात निमचले म्हातयाी कणा वराव नाही ' म्हातमुळे म्हातया म्हातयाच वाटण्याची गावळत अनेने धर्मवीर म्हणाला न म्हणत हाथ भाऊ चपळले एकलकाळडे पहान दवर्तिली त्या म्हणून न भेमे म्हातया म्हणाले आला आमचे काळ उघडून चुक, आमचीच आहे आमचा ममजीचा प्रस आम्हाच मोडवना पण हे नमत्या पाक्या मागानचा त्यात सधेच नाही आत आमची ख मी आमी आहे की ही म्हातया आमचा आमहीच लोडवू असे म्हणून दोघ भाऊ आपल्या गावी पळले

जमीनदार तलाव

हवाय नवाच्या गावा - पुढे, मागून येत
 लत त्याच्याबरोबर लतचा जमिनीजल
 थाहेरून जेन व थोडासा सपनी आनी पाण
 मणा मनाने अविद्या झाला व नदर होत
 च गावातल्या प्रेमीकाला येऊन
 अशी मन्थणीत भरून आरयचा गरिच्या गरजा
 पुरवण्याची गरज होती आभारतमच होला
 वृणावाही दान देवाला नों कधी मजपुढे पहात
 माहिती झळकविला सांगतला

तस्मै सर्वं लोकां महानात् तत्र ह्युत्तमं तदग्रं अग्रतः
तत्र न्याने अग्रगण्यौ त्वेन तत्रा दानं केन अग्रतः य
त्वाद्याख्या मागण्या पया अंत्या असन्या अग्रा
दुर्गादीनां अग्रगण्यत्वे चा ज्ञात शिस्तः ते अग्रतः
अग्रतः अग्रगण्यत्वा अतः ईश्वर इत्येतान् यान्
आज्यं दित्वा तत्र अग्रं अग्रतः सान्ते
होतुः होतुः याच्या अग्रगण्यत्वे त्वेन अग्रतः
नियंत्वा अग्रतः अग्रगण्यत्वा अग्रतः अग्रतः

- कृष्णा देशपांडे -

नामों की विलक्षण शक्ति है। राजाओं की
 इस शक्ति के अर्थ में यह कहना व्यर्थ नहीं
 होगा कि राजव्यवस्था में ही आपसी का सम्बन्ध
 है। यह ही राज है।

[illegible]

मर्यादा के अन्तर्गत ही रहने के लक्ष्य के लिये
असली अर्थीनीयता प्राप्त करनी है। हमने
मर्यादा, देश, समाज, स्वतंत्रता और इन सबके
द्वारा सीमाओं का निर्माण नहीं करके, बल्कि
यह भी अर्थीनीयता के अन्तर्गत ही, अर्थात्
स्वाधीनता, स्वातंत्र्य और स्वातंत्र्य के लिये
यह सब करने के लिये व आकाश में उड़ने के लिये

[illegible][illegible][illegible]

तुला पावती मिळणार नाही. पण तरीही एका चांगल्या ग्रामाधिकाऱ्याचा नोकर म्हणून तुझा आदर केला पाहिजे." असे म्हणून दिवाणाने आदर्श रुपये मिळाल्याची पावती मागवून घेऊन त्याला दिली.

पण इकडे एक मोठी चूक झाली होती. दिवाणाला वाटले की नोकराने रक्कम भरली आहे व तो फक्त पावती मिळण्याची वाट पाहत आहे. खजिनदाराला पण वाटले की रक्कम भरली आहे, म्हणून दिवाणाच्या सांगण्यावरून त्याने पावती लिहून दिली. आणि नोकर धावलेला व भोळसर होता. त्याला वाटले आपण कांहीही बोललो तर दिवाणाला राग येईल किंवा तो नाराज होईल, म्हणून कांहीही न बोलता तो गांभी पतला, व त्याने पूर्ण रक्कम ग्रामाधिकाऱ्याला परत दिली.

डिसेंबर २००२

56

चांदोबा

करायचे ठरवले. तलाव खोदण्याचे काम पूर्ण झाल्यावर लोक त्याला जमीनदार तलाव म्हणू लागले. त्या तलावाची जो तो प्रशंसा करू लागला. चित्रदुर्गाच्या जमीनदाराला कळले की लोक त्या तलावाला जमीनदार तलाव म्हणताना त्यासंबंधी सर्व सविस्तर माहिती जमीनदाराने दिवाणाला विचाली. तेव्हा त्यांना कळून चुकले की हयग्रीवचे आठशे रुपये खजिन्यांत भरलेलेच नाहीत. जमीनदाराला राग आला व तो स्वतः हयग्रीवला ग्रामाधिकाऱ्याला भेटायला गेला.

ग्रामाधिकाऱ्याने घडलेली हकीकत सांगितली व पावती पण दाखवली. नंतर तो म्हणाला, "आण कुठल्याही दृष्टिकोनातून पाहिले तरी हा जमीनदार तलावच आहे. जागा माझी आहे पण आपण आपल्या अधिकाराच्या बळावर ती आपली बनवू शकता. तलाव खोदण्यासाठी जो खर्च झाला ती रक्कम आपल्या खजिन्यांतलीच आहे. पण रक्कम पोहोचल्याची पावती माझ्याकडे असल्याने मी ती रक्कम तलावाच्या कामासाठी वापरण्याचे धाडस करू शकलो. आम्ही सर्वजण आपले सेवक आहोत. जमीनदाराचा सेवक वा नात्याने मी हा खोदण्याचे धाडस केले. त्यामुळे

चांदोबा

57

डिसेंबर २००२

जमीनदार तलाव म्हटले तर त्यांत काय चूक आहे?"

सर्व गांवकऱ्यांनीदेखील एकेकाने पुढे येऊन खऱ्या जमीनदाराला सांगितले, "साहेब, हा जमीनदार तलाव आमच्यासाठी फायदा उपयुक्त आहे. आपण थोडा फर वाटवता तरी बोलत, आम्ही तो वाचला तयार आहोत."

जमीनदार थोडा वेळ बुचकळ्यांत पडला. नंतर विचार करून तो म्हणाला, "तुम्ही व्यवहारांशी रम्य समझे की जो लोकामध्ये मिळून मिसळून वागतो, जो लोकांचे भले करतो तोच खरा जमीनदार! जो उदार आहे, प्रजेचे हितच आपले हित समजतो व वेळ पडली तर आपली संपत्ती घायलासुद्धा कर्तत नाही, तोच खरा जमीनदार. जो सदैव लोकांच्या कल्याणाविषयी विचार करतो व बदल्यांत कशाचीही अपेक्षा करत नाही, इतकेच नव्हे तर त्यांचे सुखदुःख तेच आपले सुखदुःख समजतो, तोच खरा जमीनदार हे सर्व गुण तुझ्यांत आहेत, तू सर्वांचा आदर्श आहेस, तू झा लोकांना प्रिय आहेस, ते तुझा खूप आदर करतात, त्यामुळे मी जमीनदार म्हणून तुझा स्वीकार करतो."

धर्मदाता

कोसल गांवाच्या देशांत सिद्धीस्वामी नांवाचा एक माणूस होता. तो खूप उदार होता. त्याच्या दानशीलतेची कीर्ती त्या देशाच्या राजापर्यंत पोहोचली. राजाला वाटले, "अशा व्यक्तिला आपण मदत करावी, ते एक पुण्य आहे." असे समजून राजा रोज सिद्धीस्वामीच्या घरी खाण्याच्या चरन् पठवू लागला.

सिद्धीस्वामीची पत्नी हंसमती त्याला योग्य टेल अशीच होती. इतरांना ती इतके भरपूर खावला द्यायची की आपल्याला कांदी राहिले आहे की नाही हे सुडां ती महात नसे. राजाकडून अब येऊ लागल्यापासून ती दोघे आणखीनच भरपूर प्रामाणल अन्नदान करू लागली.

एकदा कोसल देशचा राजा तीर्थयात्रा करीत काशीला येऊन पोहोचला. त्यावेळी गंगा नदीत स्नान करून फात येत असलेल्या लोकांना बाजूला ढकलून कांदी शिपाई म्हणाले, "वाट द्या, वाट द्या, दारुन कांदी शिपाई म्हणाले, "वाट द्या, वाट द्या, बाजूला द्या, काशीचे महाराज येत आहेत." त्यांनी कोसल राजालासुद्धा ढकलून दिले. ते पाहून कोसल राजाच्या शिपायांना अतिशय राग आला. ते रागाने ओरडले, "कोसल राजाला तुम्ही लोक काय

समजता? काशी राजाला इतका फारसा गर्व?" ते काशी राजाने ऐकले. त्याने लगेच आपला घोडा थांबवला व कोसल राजाला नमस्कार करून म्हटले, "ओहो, आघण सिद्धीस्वामीच्या देशाचे राजा आहेत काय? माझ्या शिपायांना ते माहित नव्हते, म्हणून त्यांच्या हातून चूक झाली. त्याबद्दल क्षमा करा."

काशी राजाचे ते बोलणे ऐकताच कोसल राजाच्या मनांत एक प्रकारची असूष जाली झाली. "मी दिलेल्या अन्नदार्थाचे दान करून हा सिद्धीस्वामी इतकी कीर्ती, इतकी प्रशंसा आणि यश मिळवतोय काय?" कोसल राज्यांत पोहोचल्याबरोबर त्याने सिद्धीस्वामीला मदत पाठवण्याचे लगेच बंद केले. इतकेच नव्हे तर त्याला त्रास देण्यासाठी, त्याला अपयश याचे म्हणून कोसल राजा त्याच्या घरी अधिकाधिक अतिथींना पाठवू लागला.

सिद्धीस्वामीला आपल्या अतिथींचे स्वागत करण्याकता स्वतःचा बमीनदुमला पिकाया लागला. ते कमी पडून देणच्या एकत्र करण्यासाठी घरोघर पिरावे लागले. ज्यांच्या मनामध्ये त्यांच्या

दानधर्माविषयी आदर होता अशांनी सबळ हताने मदत केली. पण अखेर ते पण संपले. एक दिवस सिद्धीस्वामीला मोठ्या भुव्कितीने धोडसे तांदूळ मिळाले. पण घरी येऊन बघितले तर बीस अतिथी जेवणाची वाट बघत बसले होते. ते पाहून सिद्धीस्वामीला काय करूं, कसे करूं आगी घोर चिंता पडली.

नवऱ्याची ती अवस्था हंसमतीला पाहायली नाही. ती पटवून पुढे आली व आपले सगळेसू त्याच्या हातात देत म्हणाली, "आपण कसली धिंता करताय, हे घ्या आणि आपलं कस पूर्ण करा." मग काय अतिथींच्या आदरसत्कार मनाप्रमाणे झाला.

त्या दिवशी संध्याकाळपर्यंत एक फुटकी कबडीमुद्दा शिडक राहिली नाही. सिद्धीस्वामिने पत्नीला घेऊन लगेच काशीला जायचा निर्णय घेतला.

प्रवास करित ते रात्री एका धर्मशाळेत विथांनी घायला धांवले. त्याच धर्मशाळेत आणखी तीन प्रवासी अने होते. त्यांतला एक म्हणाला, "कोसल देशाच्या सिद्धीस्वामीचे इतके नांव ऐकते आहे की त्यांचे आदरीतध्य अनुभवत्याशिवाय फत जाऊ

नये अने मना वाटते, असण तिथे अवश्य जाऊ या." ते ऐकून सिद्धीस्वामीला व त्याच्या बायकोला अतिशय आश्चर्य वाटले.

ते तिन्ही प्रवासी झोपल्यानंतर हंसमती पत्नीला म्हणाली, "आपण आताच घरी जाऊ या. या तिघांनी पोहोचण्याआधी आपल्याला तिथे जाऊन यांच्या जेवणाची सोय करावची आहे. फात एक जात आणि दोन मुसळ आहेत, ते विडू या."

दोघही सकाळ होईपर्यंत घरी येऊन पोहोचली. विकण्यासाठी ते भले मोठे जाले इतयते. तर त्याच्याखाती पूर्वजांनी लपवून ठेवलेला एक घोडा हंडा त्यांना मिळाला व त्यांत संपती भरलेली होती. त्या संपतीमुळे त्या दंगत्याने फक्त त्या तीन प्रवाश्यांनाच नाही तर साऱ्या गांवच्या लोकांना जेवण दिले.

ही बातों कोसल राजाच्या कानावर पडली. त्याला अतिशय आश्चर्य वाटले. पण त्याचबरोबर त्याला कळून चुकले की आपण मदत देऊ गेली तरी देव सज्जन व खुऱ्या माणसाला मदत करतो. आपण केलेल्या चुकीबद्दल त्याला पश्यानाय झाला आणि फात तो पूर्ववत् सिद्धीस्वामीला भोजनाचे पदार्थ पाठवू लागला.

चांदोबा

गंमत

जंमत

मंडूकरावाला मदत!

छोट्या मंडूकाला या हंस-या सापाच्या विळख्यातून व त्याच्या गुंत्यातून बाहेर पडायचे आहे.

राहुलची
सावली

राहुलवाळाले रांगतना आपली सावली पाहिली. पण त्याची सावली या तिन्हीपैकी कुठली आहे ते कांही त्याला कळत नाही. तुम्ही सांगा बरो!

गोंधळवन

हे चित्र आहे एका अरण्याचे! तिथे

पक्षी व प्राणी गुण्यागोंड्याने नावत आहेत. पण चित्रात कांही चुका आहेत. तुम्हाला ओळखता येतील का?

(उत्तरे पान ६६ वर)

फरक शोधा

वोन्ही चित्रे सारखीच विसत आहेत, पण त्यांत आठ बाबतींत फरक आहे. शोधून तर बघा!

डिसेंबर २००२

६४

चांदोबा

६५

चांदोबा

डिसेंबर २००२

Restore

CHANDORA (Marathi)

DECEMBER 2002

Regd. with Registrar of Newspaper for India No. 1093/57

Registered No. TN/CPMG-869/2002

Licensed to post without prepayment No. 536/02 /

Foreign - WPP No. 555

**You look
so cool,
brother!**

